

Prof.dr. Arno F.A. Korsten

Emeritus hoogleraar Bestuurskunde aan de OU en UMⁱ

29 november 2019

In navolging van de Britse Open University is ook in Nederland een Open Universiteit (OU) opgericht. Initiatiefnemer in politiek-bestuurlijke zin was onderwijsminister Jos van Kemenade. De OU ging in 1984 van start als een gewone universiteit, maar toch eigenlijk ook als een universiteit met eigen kenmerken. Het werd een universiteit voor afstandsonderwijs genoemd. Wat is dat eigenlijk, afstandsonderwijs? Wat zijn de kenmerken van de OU? Wat zijn de verschillen met een reguliere universiteit? Wat zijn voor- en nadelen van OU-onderwijs?

Deze tekst gaat over de Open Universiteit. Het doel is om een korte schets te geven van wat de OU voor een soort instelling is geweest en nog is. Ik heb 25 jaar met veel genoeg als hoogleraar bij de OU gewerkt en het accent ligt daarom ook op de eerste 25 jaar van het bestaan van de OU.ⁱⁱ Ik kan niet om de actualiteit heen, maar hier volgt slechts een glimp van die actualiteit. Wie als lezer voor volledigheid wil gaan, moet andere documenten raadplegen.

Geen non-fictietekst zonder bronnen. De tekst is gebaseerd op heel veel documentatie over de organisatie en het functioneren van de Open Universiteit, eigen observaties in tal van rollen die ik vervulde, gesprekken met de initiatiefnemer tot oprichting van de OU minister Jos van Kemenade, gesprekken met bestuursleden van de OUⁱⁱⁱ en met een bestuurder van de UM^{iv}, gesprekken met (oud-) collega-hoogleraren en medewerkers^v en oud-OU-studenten. Het resultaat is een schets met een beperkte persoonlijke inkleuring.

Algemeen beeld

Eigen wettelijke grondslag

De Open Universiteit (OU) is een universiteit in Nederland en Vlaanderen, die sinds 1984 op basis van oorspronkelijk een **eigen wettelijke grondslag** wetenschappelijk onderwijs ontwikkelt en verzorgt met een **open** en **toegankelijk** karakter.

Ooit was er de mogelijkheid dat de OU ook hoger beroepsonderwijs zou verzorgen, maar dat hbo-onderwijs is nooit van de grond gekomen. Daar zijn overigens op bestuurlijk vlak en binnen de kring van hoogleraren nooit veel woorden aan vuil gemaakt. Een universiteit is een universiteit en geen hbo-instelling. De financiële middelen lieten het ook niet toe om de hbo-component binnen de OU tot wasdom te laten komen.

Onderwijs en onderzoek

Dit academisch onderwijs van de OU vindt plaats in verwevenheid met het wetenschappelijke onderzoek dat de universiteit zelf verricht of dat medewerkers bij andere instellingen of in samenwerking met andere universiteiten verrichten door daar deel te nemen aan onderzoeksprogramma's. In het eerste decennium lag op die verbinding iets minder accent omdat de OU in een opbouwfase verkeerde. Wie als bedrijfskundige, jurist of natuurkundige waar welk onderzoek verrichtte, was meer persoonlijk bepaald.^{vi}

Typering als afstandsonderwijs

Dit OU-onderwijs wordt vanaf de start **afstandsonderwijs** genoemd. De Engelse term was *distance education*. Waarom? Omdat de ingeschreven studenten uit het hele land kwamen en de directe connectie via face-to-face contact tussen docenten en studenten ontbrak, zoals die bij reguliere universiteiten vorm krijgt in hoorcolleges, bijeenkomsten van werkgroepen, in tutorialachtige settings of op afspraak voor een persoonlijk gesprek of examens. Er is dus letterlijk afstand tot de instelling en de docenten. Om toch verbindingen te leggen, waren er **studiecentra** in het land waar studenten en docenten elkaar konden treffen. Studiecentra waren er in elke provincie. Denk aan steden als Groningen, Nijmegen, Utrecht, Amsterdam, Rotterdam, Breda, Sittard. Studiebegeleiders konden daar de studiestof toelichten en studenten studieraad geven.^{vii} En docenten konden een actualiteitencollege geven.

Ook de Duitse Fernuniversität kende studiecentra. Duitse steden vochten om een studiecentrum 'in huis te krijgen'. In Nederland was dat minder het geval.

Aanvankelijk vooral schriftelijk

Aanvankelijk, tot grofweg 2000, was het OU-onderwijs naar analogie van de Britse Open University **vooral schriftelijk**, maar bij bepaalde cursussen zeker ook **multimediaal** door de verstrekking van audio-opnames of videobeelden. Bij bedrijfskunde moesten studenten bijvoorbeeld deelnemen aan een game.

Primair proces

Elke organisatie kent primaire processen. Welk proces was hier primair? In de beginfase van de OU was het ontwerpen en produceren van cursussen en cursusboeken voor onderwijs een primair proces. Zoals de te water lating van een schip wordt gevierd met een fles champagne tegen de scheepswand, zo werd het gereed komen van een cursus bij de OU gevierd met een gezamenlijke bijeenkomst van alle direct betrokkenen, waaronder onderwijs- en mediakundigen, de redacteurs, de programmaleider, de auteurs en tentamenontwikkelaars, het secretariaat.

Productieafspraken

Over de hoeveelheid jaarlijks te ontwerpen en produceren cursussen bestonden afspraken tussen het ministerie van OC&W en het College van Bestuur van de OU. Dat illustreert nog eens dat cursusproductie in de *founding period* van de OU, zeg tussen 1984 en 1994 van belang was. Daarna volgde de periode van stabilisatie.

Overigens is de *rite de passage* die het einde markeerde van een traject van cursusontwikkeling verdwenen na de komst van online activerend leren. Het operationeel worden van een cursus wordt dan soms een via internet geopenbaarde mededeling.

Naar online activerend leren

CvB-voorzitter Thijs Wöltgens, die 1 september 2000 aantrad als opvolger van voorzitter Cees Datema ('de president'), kon nog beweren dat hij niets van Internet wist. Sinds de introductie en het gebruik van de personal computer, en sinds internet gemeengoed werd onder het OU-personeel en bij OU-studenten, is bij de OU sprake van **online activerend onderwijs**. Het jaar dat op grotere schaal online leren aan de orde was, schat ik hier – vanuit deze terugblik – enigszins arbitrair op 2005 en later.

Leerstofgebieden

Terug naar de OU. Het OU-onderwijs werd vanaf de start in 1984 ontwikkeld binnen meerdere **leerstofgebieden**, zeg maar disciplinaire gebieden. Dat waren: sociale wetenschappen, cultuurwetenschappen, rechtswetenschappen, bedrijfs- en bestuurswetenschappen, natuurwetenschappen, technische wetenschappen en informatica. Later kwam daar onderwijskunde bij. Elk leerstofgebied was ondergebracht bij een faculteit.

Bachelor & master

Wie afstudeerde in bij voorbeeld de cultuurwetenschappen of bedrijfskunde verwierf de titel drs en een jurist werd mr. Na de invoering van BaMa in 2002 werd door de Open Universiteit de titulatuur van **bachelor** en **master** toegekend. De titel doctorandus verdween. De titel doctor (dr.) voor gepromoveerden bleef bestaan.

Sinds wanneer bestaat de BaMA-structuur? In 1999 verscheen de Bologna-verklaring. Daar ging de gedachte achter schuil dat er in Europees verband een vergelijkbare titulatuur in het hoger onderwijs wenselijk was, zodat studentenmobiliteit gestalte kon krijgen. Bij voorbeeld door als student een studie in Manchester te starten en die aan een universiteit in Berlijn of Florence voort te zetten. Op 28 september 2001 ging de Ministerraad akkoord met het wetsvoorstel van minister Loek Hermans voor de invoering van de bachelor-masterstructuur in het hoger onderwijs. Hogescholen en universiteiten zijn in Nederland vanaf het studiejaar 2002 overgegaan op dit stelsel.



Foto 2016: hoogleraren en emeriti Open Universiteit

Bezuinigingen

In de loop der jaren heeft de OU ook andere veranderingen ondergaan dan de overgang naar online leren en de invoering van de BaMa-structuur. Zo heeft er, als gevolg van de door het centraal bestuur (CvB) geproclameerde bezuiniging, fusie van studierichtingen plaatsgevonden en zijn faculteiten samengevoegd.^{viii}

Overeenkomst van de OU met andere universiteiten

De OU vertoont vanaf de start in 1984 veel overeenkomsten met reguliere universiteiten. Welke?

1. De student. De OU kent evenals andere universiteiten **studenten** en afgestudeerden (alumni). De OU spreekt ook van cursisten omdat studenten zich inschrijven op een cursus. Eerst recent kunnen ze ook inschrijven op een set cursussen of een klein programma. Wie slaagt voor een cursus of kort programma ontvangt een certificaat.
2. Titel verwerven. Een student kan bij de OU **een titel** halen als hij of zij de hele studie met succes voltooit. Denk aan de titel van drs., mr. of ir. En later van bachelor of master.
3. De OU kent in 1985, 2000 en ook daarna **hoogleraren** en andere wetenschappers uit leerstofgebieden; personeel dat redacteur optreedt, rechten op materiaal verwerft en contracten met uitgevers afsluit; onderwijskundigen (OTEC, CELSTEC); personeel in de PIOFAH-hoek (personeelszaken, juridische zaken, ICT, financiën, marketing, bestuursondersteuning; secretariaat, enz.); op distributie van cursusmateriaal gericht personeel; personeel dat gericht is op vrijstellingen, examens, certificering, bezwaar en beroep; mediatheekpersoneel.

De OU kent hoogleraren en universitaire docenten als andere universiteiten. De hoogleraren moeten om voor aanstelling in aanmerking te komen gepromoveerd zijn, het nodige gepubliceerd hebben in de diepte en de breedte van het vakgebied, een gereputeerde status hebben, van onbesproken gedrag zijn en specifiek voldoen aan kwaliteiten op het vlak van de persoon (zoals o.a. leiderschap, communicatief en samenwerkend vermogen), onderzoek (publicaties), onderwijs (ervaring in meerdere leerjaren en met verschillende onderwijsvormen) en eventueel management.

4. Onderzoek doen was een imperatief. Hoogleraren konden na 1984 onderzoek blijven doen om zelf bij te dragen aan **wetenschapontwikkeling**, bij de tijd te blijven, een oratie te kunnen houden en promovendi af te leveren. Daartoe konden ze samenwerken met andere universiteiten. Sommige hoogleraren kozen daarom voor een deeltijdse functie bij de OU. Ze wilden zich nog extern laten aan onderzoek of consultancy (voor bedrijfskundigen). Na ongeveer 1995 werd onderzoek doen een explicietere opdracht. Vanuit de wetenschappelijke staf werd en wordt dan ook gepoogd externe onderzoeksmiddelen te verwerven. Deze ontwikkeling is vooral met de komst van de BaMa binnen de OU geactiveerd.

5. Kwaliteitszorg. De OU nam en neemt deel aan het stelsel van **externe kwaliteitszorg** zoals dat ook geldt voor andere universiteiten. Zo is de opleiding bestuurskunde ettelijke keren doorgelicht door een visitatiecommissie.
6. Wie toont zelfstandig onderzoek te kunnen verrichten op niveau en het onderzoek en verslag kan verdedigen voor een promotiecommissie kan **promoveren** tot doctor. De OU verleent ook incidenteel eredoctoraten aan personen met een bijzondere verdienste. Eredoctor werden onder andere: prof.dr. Herman Wijffels, dr. Geert Mak en prof.dr. Alexander Rinnooy Kan.

Verskil van de OU met andere universiteiten

De OU verschilt op enkele punten met de andere universiteiten in het Nederlandse taalgebied.

1. De OU was een universiteit die in 1984 van start ging op basis van **een eigen wettelijke grondslag**. Al weer een aantal jaren is echter de Wet op het Hoger Onderwijs op de OU van toepassing. De eigen wettelijke grondslag van de OU is daarmee verdwenen. Het gevolg hiervan is dat de bewindspersoon voor onderwijs afspraken maakt volgens de systeemvereisten die voor alle universiteiten gelden.
2. De OU richt zich op onderwijs voor **volwassenen** (die veelal studeren naast de uitoefening van een betaalde baan). Studenten van reguliere universiteiten hebben meestal geen fulltime baan naast de studie. Doordat bijna alle OU-studenten een betaalde baan hadden en een onderzoek mogelijk deels kon aansluiten op de taakstelling van de eigen organisatie, zijn stages die studiepunten opleveren over het algemeen niet in het curriculum voorzien.
3. De OU had en heeft de wettelijke taak om bij te dragen aan de **innovatie van het hoger onderwijs** in Nederland. Die taak concentreert zich op onderzoek van onderwijsdidactiek en technologie van afstandsonderwijs.
4. De OU draagt bij aan **de toegankelijkheid** van het hoger onderwijs in Nederland. Er is een lage drempel om te starten met een studie aan de OU. De minimumleeftijd om bij de OU te studeren is achttien jaar. Verder hanteert de OU geen formele toelatingseisen. Bij sommige opleidingen of cursussen gelden er echter vooropleidingsvereisten, zoals voor instroom in de masteropleidingen. Deze vereisten kennen reguliere universiteiten overigens ook.
5. Vanaf de start van de OU is sprake van **inschrijving per cursus**, niet per studiejaar (collegegeld) zoals bij reguliere universiteiten het geval is. Omdat sommige studenten door de werkgever gestimuleerd zijn om bij de OU te studeren in verband met om-, her- of bijscholing vergoeden sommige werkgevers de studiekosten aan een student. Sinds enkele jaren bestaat overigens de mogelijkheid bij de OU in te tekenen op een **programma** dat onderdeel is van een studierichting, bij voorbeeld een deel van de bachelor.

6. De OU richt zich op studenten uit Nederland en Vlaanderen, en uit overzeese gebiedsdelen van Nederland, die in elk geval **de Nederlandse taal** beheersen. Het gebruik van onderwijsmateriaal in het Engels komt wel voor en verplicht studenten zich het Engels eigen te maken. Er bestaat geen verplichting bij de OU om een eindscriptie noodzakelijkerwijs in het Engels te schrijven.
7. De OU had te maken met kernstudenten van een studierichting die al andere verwante opleidingen gevolgd hadden. Deze **stapelaars** wilden vaak **vrijstelling** hebben voor het volgen van bepaalde vakken omdat men elders al bekwaamheid bewezen had. De OU heeft veel besognes gehad met al die vrijstellingen omdat een beoordeling op eventuele vrijstelling impliceerde dat een uitgebreide vergelijking van elders gevolgd onderwijs met OU-onderwijs plaats vond. Daardoor kwam ook een omgekeerde invalshoek in beeld. Een voorbeeld. Wat zou een militair die de KMA succesvol doorlopen heeft nog aan vakken moeten volgen om drs. in de bedrijfskunde te worden.

De OU is in 1984 ontstaan en verschilt van andere universiteiten door het aanbieden van afstandsonderwijs, maar in de loop der jaren is de OU meer gelijkenis gaan vertonen met wat we reguliere (contactgerichte) universiteiten nemen.

Reguliere universiteiten verschillen

De suggesties dat de OU het grootste verschil geeft met andere universiteiten wekt de indruk dat alle reguliere universiteiten gelijk zijn. Dat is bij nader inzien niet helemaal juist. In Nederland zijn in werkelijkheid niet alle universiteiten gelijk. Ik noem een paar verschillen.

1. Criterium ouderdom. Sommige universiteiten zijn ouder dan andere. Leiden (Leiden University) behoort tot de oudere universiteiten en Maastricht, bij voorbeeld, tot de veel jongere.
2. Criterium aanbod. Sommige universiteiten bieden een heel breed aanbod van studierichtingen aan (zoals Utrecht) en andere zijn qua studieaanbod veel smaller (Tilburg, Erasmus Universiteit).
3. Criterium grondslag. Bij sommige universiteiten was oorspronkelijk sprake van een bijzondere grondslag met als gevolg de aanwezigheid van een faculteit theologie en studiemogelijkheden op dit gebied, bij andere niet. De Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) was zo'n universiteit op bijzondere grondslag, maar werd recent overigens getransformeerd tot Radboud Universiteit. De Radboud Universiteit vertoont inmiddels veel gelijkenis met andere universiteiten.
4. Criterium strategische ambitie. Sommige universiteiten bieden als gevolg van internationale ambities en een internationale studentenpopulatie vrijwel uitsluitend Engelstalig onderwijs aan. Denk aan Maastricht University.

Tot zover het algemene beeld.

Toelichting: de eerste twee decennia (1984-2004)

Kenmerken van de Open Universiteit nader bezien

Kenmerkend voor het universitair OU-onderwijs is niet alleen het niveau en het grondig doordachte ontwerp, maar zeker ook een grotere mate van vrijheid wat betreft plaats (van studie), tijd (van studie) en tempo van de studie dan reguliere universiteiten. Studiemateriaal en studiebegeleiding zijn afgestemd op zelfstandig studeren, meestal zonder dat studenten colleges moeten volgen. Zij kunnen het tempo van hun studie zelf bepalen en thuis studeren of waar dan ook. Een studiecentrum biedt studievoorzichting- en begeleiding, tentamenfaciliteiten, academische activiteiten en is een ontmoetingsplaats voor studenten. De hoofdvestiging van de Open Universiteit is in Heerlen. De laatste jaren wordt er ook begeleiding geven 'op afstand' (via internet).

Enige instelling voor universitair afstandsonderwijs?

Minister Jos van Kemenade geldt als de initiatiefnemer en wegbereider. De uitwerking van het concept lag bij een commissie onder leiding van prof.dr. Ruud de Moor, destijds hoogleraar sociologie in Tilburg. Minister Arie Pais was ook betrokken.

In de jaren zeventig heeft het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap verschillende rapporten en adviezen over universitair onderwijs aan volwassenen uitgebracht. De beleidsnota *Open Universiteit in Nederland* van minister Jos van Kemenade uit 1977 leidde uiteindelijk tot de *Wet op de Open Universiteit* die op 1 januari 1985 in werking trad. De officiële opening vond plaats op 26 september 1984. De OU is in Nederland de enige instelling die afstandsonderwijs op academisch niveau aanbiedt.

De OU is ontstaan als een universiteit naar analogie van de Britse Open University en de Duitse Fernuniversität. De Britse OU was een succes, dus verdiende dit initiatief navolging. Vond men toen.

De OU had een hoofdzetel in Heerlen met rond 1993 ongeveer 500 medewerkers, zoals de Britse OU een zetel had in Milton Keynes en de Duitse Fernuniversität in Hagen.

Ideologisch fundament?

De OU komt voort uit het **gelijke kansen-denken** van vooral de PvdA. Gelijke kansen? De bedoeling was dat burgers die kansen gemist hadden en na de HBS, het Gymnasium, de MAVO of wat dan ook toch verder wilden studeren en een titel halen, dat zouden kunnen. Verheffing dus. De OU leverde ook een bijdrage aan de om-, her- en bijscholing.

Open

De OU is **in verschillende opzichten open**.

A) Studenten treden toe wanneer ze zelf willen.

B) Ze schrijven in per cursus en niet per jaar. Er is geen vooropleidingseis, maar per saldo moet een student wel over een intelligente basis en zekere sociale en communicatieve vaardigheid beschikken.

C) Open ook, doordat een student in het eerste decennium de vakkensamenstelling zelf kon kiezen. Dit was een reactie op het feit dat de arbeidsmarkt nieuwe combinaties van cursussen gericht op werkdoelen of nieuwe beroepen kan vragen. Er moest wel een studiefocus zijn (een kerngebied in het programma van een student) en een minimaal aantal vakken moest op een bepaald niveau succesvol zijn afgerond. Zo dacht men er rond 1984-1987 over.

D) De OU was ook open naar studietempo. Een student die drie maanden de studie wilde onderbreken kon dat zonder negatieve repercussies doen.

Welke studenten volgden OU-onderwijs?

De meeste OU-studenten hadden een betaalde baan, hadden al een behoorlijk opleiding achter de rug en waren qua leeftijd tussen 30 en 55 jaar. Toch studeerden er ook wel mensen die met pensioen waren. Bij voorbeeld een gepensioneerde leraar Frans die altijd als cultuurwetenschappen had willen studeren. Al deze studenten droegen bij aan het beeld dat de OU eerder onderwijs bood aan **kansrijken** dan aan kansarmen. Toch leidde dit niet tot een substantiële terugval van de politieke steun in Den Haag. Dat had mede te maken met de het feite dat de Oostelijke Mijnstreek, met Heerlen als centrum, iets geboden moest worden na de sluiting van de mijnen. En dat kon niet onmiddellijk worden afgenomen.

Geen replica van gewone universiteit

De bedoeling was dat de OU geen replica zou worden van andere universiteiten. Replica, hoe zo vermeden?

- 1) Als de OU een replica zou worden, zou het een **grote dure** universiteit worden met veel medewerkers die accent zouden leggen op onderzoek (gunstig voor de loopbaan bij een andere universiteit?) en dan zou onderwijs er als minder belangrijk bijhangen. Nee, het moest een universiteit worden waar wetenschappelijk **onderwijs centraal** staat, maar zeker professoren toch ook onderzoek zouden doen, zouden publiceren en een oratie houden. Immers, de goede krachten moesten hoogleraar worden en niet afgeschrikt worden door de komst naar het toch wat perifere Heerlen en door het niet kunnen of mogen publiceren.
- 2) Onderwijs stond centraal maar hoe kom je aan een onderwijsprogramma? Een **onderwijsprogramma** (toch voor een studierichting) werd met grote zorgvuldigheid ontworpen. Daar kon een reguliere universiteit vrijwel niet aan tippen. Hoogleraren waren programmaleider. Een programma werd getoetst bij een zgn. **programma commissie**. En de **externe kwaliteitszorg** lag bij deelname aan het **visitatiesysteem**, zoals dat destijds ontstond als gevolg van een afspraak binnen de VSNU, de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten. Later werden die visitatie ondergebracht bij de NVAO, het Nederlands-Vlaams Accreditatie Orgaan.
- 3) **Cursusplan**. Voor elke cursus, onderdeel van een programma werd een ontwerp gemaakt van de onderwijskundige aanpak, onderwijsdoelstellingen, inhoud en mediakeuze (schriftelijk etc.). Een dergelijk document van meestal een bladzijde of vijftien-twintig werd besproken door een Onderwijscommissie die natuurlijk moest voorkomen dat twee maal ongeveer dezelfde cursus werd ontwikkeld, hobby's uitgeleefd werden of zwakheden bleken.
- 4) Wie ontwikkelde destijds rond 1987 en later de cursussen? Was een plan eenmaal gepasseerd dan werden **externe** gereputeerde docenten, vaak hoogleraren geworven om een cursus te ontwikkelen en werd een tentamenprofiel uitgewerkt.

Hoogleraarschap in de praktijk

De OU kende in 1990 ruim twintig hoogleraren. Kasper Boon, Henk de Wolff, Wim de Jeu, Henk Peer, Jos Claessen, Arno Korsten, Piet Glasbergen, Jasper von Grumbkow, Peter Storm, Frits Stroink, Ad van Goor, Hans van den Bergh, Jan van der Dussen, Arthur Herst, Bram Beek, Dick Feenstra, Lucas Reijnders, John de Vries, Jan Renkema, Klaas van Berkel, Aad Zuur. De praktijk werd dat hoogleraren niet zelden een **dubbele aanstelling** hadden: bij voorbeeld deeltijdhoogleraar in Tilburg of Groningen en aan de Open Universiteit. Dan konden ze het prestige genieten van een aanstelling aan een erkende universiteit en toch ook verbonden zijn aan een instelling voor onderwijsinnovatie als de OU. Zelf was ik fulltime-hoogleraar op het vakgebied bestuurskunde (1987-2010) en ben ik tegelijk bijzonder hoogleraar geweest aan de Universiteit Maastricht (fac. rechtsgeleerdheid). Die post is normaliter voor vijf jaar maximaal, maar in mijn geval is die positie steeds verlengd tot juni 2018.

De financiering van de OU

De OU was bij de start hoofdzakelijk een **staatsgefinancierde instelling**. Voor een deel werd de OU geacht budget uit de markt te halen. Dat betekent dat de OU een hybride organisatie was. En dat in Haagse burelen de neiging bestond aan de knoppen te gaan draaien: minder staatsfinanciering en meer pushen van private budgetverwerving? Dat bracht in de praktijk de OU in een spagaat. Wat ben je nou: publieke of private universiteit? Vanuit het CvB van de OU kwam de impuls om 'neue Kombinationen' te maken. Zou er een markt zijn voor een mix van pakweg zes bestaande cursussen uit verschillende leerstofgebieden in een nieuwe onderwijsprogramma? Diverse **korte programma's** werden aangeboden. Tot welke uitdagingen leidde dat?

- a) De staf staat voor de uitdaging om kennis van de arbeidsmarkt te hebben (waaraan bestaat behoefte?). Heeft ze daartoe expertise en middelen?
- b) De staf moet binnen de kortste keren een nieuw programma uittesten op behoefte, inhoud en samenhang.
- c) En de staf moet af en toe een nieuwe integrerende cursus maken of een cursus toevoegen (Heeft de staf daarvoor de middelen gekregen?).
- d) Sommige korte programma's waren wel een succes, maar de werkelijkheid was dat de OU toch niet wendbaar en adaptief genoeg was om echt wat nieuws te brengen voor bepaalde doelgroepen. Enkele programma's op het gebied van economie behoorden tot de meest goedlopende, zoals een programma voor controller. Hier sloot een kort programma aan op een erkend certificaat voor een beroepsgroep.

Bestuurskunde

Er bestond rond 1987 bij de OU een wo-opleiding bestuurskunde. Bestuurskunde is de studie van inrichting en functioneren van het openbaar bestuur in relatie tot de samenleving. De studie is gericht vraagstukken in de praktijk van het nationaal en internationaal bestuur.

Kernvakken waren: Inleiding bestuurskunde; Bestuurskunde: hoofdfiguren en kernthema's; Lokaal bestuur; Beleidskunde 1, 2 en 3; Inleiding politicologie; Internationale betrekkingen; Nederlands buitenlands beleid; Groepsbesluitvorming; Argumenteren; .

In de studierichting was er ook aandacht voor drie typen vakke

- a) Academische basisvakken, zoals Inleiding filosofie; Wetenschapsfilosofie, Methoden en technieken van onderzoek; Inleiding sociale psychologie; Sociologie; Macro- en micro-economie;

- b) Vakken uit de aspectwetenschappen zoals Openbare financiën; Staatsrecht; Bestuursrecht; Organisationspsychologie.
 - c) Vakken die zowel in de bedrijfskunde als bestuurskunde relevant waren, zoals Organisationskunde; Organisationscultuur; Projectmanagement; Veranderprocessen.
- Uiteraard was er ook een eindschrijftie.

De studierichting is enkele jaren aan **externe visitatie** onderworpen, waaronder door de commissie-Maes. Daar kwam de richting positief uit.

Succes?

De OU was in de beginperiode een universiteit als andere, maar toch ook afwijkend. Wat is gekoesterd: het gelijke of het verschil? Aanvankelijk werd het verschil gekoesterd. Toen was de OU met grofweg 30.000 inschrijvers voor een cursus ook een succes. Ze haalde met juichverhalen alle kranten tal van malen.

Later ging de OU is haar streven naar erkenning als volwaardige universiteit meer gelijken op andere universiteiten. De OU kwam onder het gesternte te staan van wat opeenvolgende bewindslieden voorhadden met de andere universiteiten. De OU ging vallen onder de **Wet op het hoger onderwijs** en kreeg daar ook last van.

Toen aanvankelijk sprake was van inschrijving op losse cursussen en bleek dat weinig studenten echt een hele studierichting wilden afronden, werd de OU aangemoedigd meer in te zetten op het volgen van een hele studierichting. Het **rendementsdenken** greep om zich heen. Het departement ging na een zogenaamde strategische dialoog met individuele universiteiten afspraken maken over doelen waarvoor budget werd verleend: zus en zoveel tempo-ontwikkeling in de studie, zus en zoveel afgestudeerden, zus en zoveel gepromoveerden. Dat werk. Het denken was gebaseerd op een groot maakbaarheidsgehoof.

Hoe groot was de vijver?

Je kunt zeggen dat de ontwerpers van de OU rond 1982-1984 zich wat verkeerden hebben op de behoefte bij studenten. De vijver kende tal van andere vissen dan gedacht. Willen mensen die al een hbo-titel of drs-titel hadden met het oogmerk van een betere positie op de arbeidsmarkt in aanmerking te komen slechts 2-5 cursussen volgen of waren het de kansarmen die het konden volhouden om naast een baan een hele studierichting te volgen? De OU kreeg na een aanloop vooral **kansrijken** onder haar studenten. Mensen met al van alles aan diploma's op zak die er nog wat studies bij namen. Dat kon ook makkelijk door het zich inschrijven per cursus en het volgen van een eigen tempo. Tot zover enkele algemene opmerkingen over een mooie instelling.

Wat waren nu de condities voor studeren bij de Open Universiteit?

Alleen die studenten waren succesvol die vanuit een sterke studiediscipline met regelmaat en accuratesse konden werken en over een zekere intelligentie en over basisvaardigheden beschikten. In werkelijkheid was de Open Universiteit dus niet open voor hen die een basisintelligentie misten, niet beschikten over een academische houding en waarvan de leef- en werkomstandigheden niet geschikt waren om met regelmaat te studeren. In werkelijkheid waren er wel succesvolle topsporters onder de studenten en mensen die een tijd in de gevangenis moesten doorbrengen. Tot de afgestudeerden van de OU behoorde

Pieter Elbers, topman van KLM. En Andy Kaag, Hoofd Landelijke recherche bij de Nationale Politie. De toptennisser Richard Krajicek volgde een aantal cursussen op het gebied van rechtswetenschappen.

De reputatie van de OU

De reputatie van de OU laat zich moeilijk in een paar indicatoren vatten. Toch noem ik er een paar.

- 1) Weet de OU zich door middel van externe kwaliteitszorg te handhaven? Dat is het geval.
- 2) De tevredenheidsscores van studenten ten aanzien van onderwijs zijn hoog.
- 3) Zijn docenten elders gevraagd? Tal van hoogleraren van de OU hebben een transfer gemaakt naar andere instellingen of ze gingen een baan aan de OU combineren met werk als hoogleraar bij een andere universiteit. Te noemen zijn bij voorbeeld: Douma (transfer: Tilburg/ TuE); Van Berkel (transfer: RUG); Van Goor (transfer: VU); Feenstra (transfer: RUG); Kirschner (dubbele baan: OU/UU); De Jeu (onderzoek bij: TuE; later transfer); Reijnders (dubbele baan: UvA/OU); Korsten (dubbele baan: OU/UM); Glasbergen (OU/UU); Van Merriënboer (transfer UM); K. Boon (transfer: UM); Stroink (transfer: UM); Tuninga (transfer: Nyenrode); Van de Ven (transfer: TIAS, Tilburg); Semeyn (dubbele baan: OU/UM).
- 4) De rijksoverheid blijft de Open Universiteit financieren.

Enkele ontwikkelingen

Na pakweg 1997 deden zich de volgende ontwikkelingen voor. Ik ben hier niet limitatief.

1. De Open Universiteit heeft altijd veel expertise in huis gehad en gehouden voor onderzoek naar ontwikkeling en gebruik van nieuwe onderwijstechnologieën en onderwijskundige inzichten in het hoger onderwijs. Denk aan het werk dat bij het OTEC en later CELSTEC werd verricht door onder meer Wim Jochems, Kathleen Schlusmans, Paul Kirschner, Peter Sloep, Rob Koper, Jeroen van Merriënboer.
2. Een tweede ontwikkeling betreft het online contact met studenten. Dat heeft een afstand verkleinend effect gehad bij de afstandsuniversiteit. Eind jaren tachtig van de vorige eeuw kwam Apple met de Apple Macintosh, die ook voor grafisch gebruik geschikt was. In 1995 bracht Microsoft Windows 95 uit. Deze had als eerste Windowsversie de taakbalk met de startknop. Voor thuisgebruik zou pas vanaf Windows XP in 2001 geen MS-DOS meer worden gebruikt.

De PC veroverde eerst na 2000 de werkvloer bij universiteiten en veel andere organisaties. De stafleden van de OU kregen allemaal de beschikking over een **personal computer**, die aanvankelijk vooral als tekstverwerker dienst deed en waarmee nog geen e-mailberichten werden verstuurd.

Veel studenten gingen in Nederland gebruik maken van internet. Je had natuurlijk de vroege adopters en de tragere volgers. Die ontwikkeling was een kolfje naar de hand van een afstandsuniversiteit, zou je denken, die immers regelmatig met studenten kon communiceren toen het gebruik van internet een enorme vlucht had genomen.

3. Denken in termen van **studievolgsystemen** kwam op, ook bij de OU. Zo kon je studenten na een afgesloten tentamen attenderen op vervolgmogelijkheden voor de studie.

4. De OU heeft na 1984 tal van cursussen ontwikkeld in samenwerking met externe auteurs terwijl de OU zelf het ontwerp, de toetsing bij proefstudenten en de kwaliteitszorg en exploitatie verzorgde. Maar meer en meer gingen OU-medewerkers zelf cursussen **ontwikkelen**. Immers, men beschikte na 2000 over een eigen PC. De cursusinhoud kwam soms op een CDROM, waar dan een cursusboek bijkwam. Van online activerend leren was direct na 2000 nog amper sprake.
5. De staf kreeg door middel van landelijke visitaties van onderwijs te maken met een minder sterk punt van OU-onderwijs: sterk cognitieve gerichtheid en veel tentamens in de vorm van *multiple choice*. Als reactie daarop kwam het **competentiegericht onderwijs** naar voren met meer aandacht voor vaardigheden in tal van opzichten. Wat rond 1990 zo fijn werd gevonden door studenten, namelijk dat ze vandaag aan een cursus konden studeren en morgen de volgende bladzijden van het cursusboek open konden slaan, werd vervangen door het veelvuldig moeten maken van op vaardigheidstraining gerichte taken en opdrachten. Dat viel niet bij iedereen in de smaak. Zoals een gemeenteambtenaar zei: 'Ik moet overdag al nota's maken en nou zou ik in de avonduren bij de OU dat weer moeten doen. Dat spreekt me niet aan'. Werd of bleef 'behoud van het goede' een adagium? Te weinig. De conservatieve krachten trokken aan het langste eind toen bleek dat de CvB-leiding het competentiegerichte leren niet bleef stimuleren. Ook dit concept van competentiegericht onderwijs had overigens beperkingen. Er volgden dus nieuwe onderwijsconcepten, die gebruik maakten van activerend online leren.
6. In de loop van de jaren negentig, toen de OU onder het gesternte kwam van de verschuivende tijdgeest van privatisering en bedrijfsmatig werken, en een universiteit onder de bestaande universiteiten werd, en ook andere universiteiten de gebruiksmogelijkheden van internet ontdekten, sloeg bij het College van Bestuur van de een **identiteitscrisis** toe. De vraag werd: waartoe is de OU op aarde? Wat is **de strategische koers** nu zoveel kansrijken stapelaar zijn (hbo'ers wilden drs of mr worden) en de vijver met kansarmen kleiner en kleiner werd? Moet de OU de andere universiteiten helpen ook afstandsonderwijs te ontwikkelen en eigen studierichtingen op termijn opheffen? Betekent dat niet het begin van het einde van de OU? Of moet de OU bij een bestaande universiteit (Maastricht?) gevoegd worden en onder die parluie verder gaan? Of moet de OU radicaal privaat worden en zich gaan vestigen op een industrieterrein met een staf die rijdt in leaseauto's? Deze discussie leidde bij de bestuurlijke top (Datema) tot de keuze van de OU als **digitale universiteit**, die andere universiteiten ging helpen. Intussen waren binnen de OU zelf studierichtingen in elkaar geschoven. Bedrijfskunde, bestuurskunde en economie gingen op in de studierichting Bedrijfswetenschappen, later omgedoopt tot Managementwetenschappen. Het aantal personeelsleden in Heerlen liep terug. Enkele **studiecentra verdwenen**. Kortom, bezuinigen, bezuinigen en nog eens bezuinigen. Omdat het CvB (Datema) mensen met een andere mindset wenste, liepen interimmanagers af en aan. Dat liep niet goed af want de President van de OU, zo noemde hij het eenmansbestuur inmiddels, had **onvoldoende draagvlak** bij het personeel. Het vertrouwen in hem werd door het wetenschappelijk personeel opgezegd en hij werd aan de kant geschoven. Dat was al ruimschoots tevoren te voorzien, maar hij wilde aanvankelijk niet wijken. Daarop kreeg

Thijs Wöltgens in 2000 het roer in handen als CvB-voorzitter. De bestuurlijke 'warmte' en het identiteitsbesef keerde weer terug, gesymboliseerd door de plaatsing van een enorme Kerstboom met verlichting op de Heerlense campus. De digitale universiteit verdween als concept, de rust keerde terug, studierichtingen werden in ere hersteld, maar nu onder nieuwe vlaggen. De staf moest naast onderwijs ontwikkelen en exploiteren ook onderzoek doen.^{ix}Decanen maakten onder druk van het ministerie van onderwijs afspraken met het CvB over aantallen promovendi. Het aantal promoties zou ook toenemen.

7. Konden studenten verder gestimuleerd worden richting voltooiing van een studie, met tussenhaltes? **Pacing** werd het toverwoord. Biedt studenten een jaarprogramma aan en zit ze zo op de huid dat ze in straf tempo doorstuderen. Maak afspraken. Allemaal onder het motto: structuur in de studie en aandacht voor de persoon zijn beide nuttig.
8. Haalde de Open universiteit in 1984-1990 regelmatig de pers, na 2015 is dat veel minder het geval. Dat heeft verschillende redenen. De eerste reden is dat medewerkers internationaal gingen publiceren. Daarmee wordt zelden de pers gehaald. De tweede reden is dat docenten minder positie kozen in maatschappelijke debatten dan daarvoor bekende hoogleraren gedaan hadden als bij voorbeeld prof. Hans van den Bergh (Neerlandicus; Republikeins Genootschap) en prof. Lucas Reijnders (biochemicus en milieukundige). De derde reden heeft te maken met de verschuivende inhoud van dag- en weekbladen en interesse bij journalisten.
9. Een hoogleraar-bestuurder van de Duitse Fernuniversität is inmiddels in 2018 **rector-magnificus** van de OU geworden: Theo Bastiaens. De lessen uit Duitsland komen zo vermoedelijk ook aan de Nederlandse OU ten goede.

Literatuur

Veld, R.J. in 't, L. Koopmans, B. Al, A. Verhey, Rapport van de begeleidingscommissie toekomst OUNL, Heerlen, 15 mei 2000.

ⁱ Ik ben er als hoogleraar bedrijfs- en bestuurswetenschappen, in het bijzonder bestuurskunde gaan werken in 1986, aanvankelijk in deeltijd (voor een ander deel bleef ik in Nijmegen aan de KUN werken) en na ongeveer anderhalf jaar trad ik aan als fulltime hoogleraar bij de OU. In 1991 werd ik ook hoogleraar aan de Universiteit Maastricht, waar ik in 2018 geëindigd ben als honorair hoogleraar. De aanstelling bij de OU geschiedde op basis van de conventies bij aanstelling als hoogleraar aan andere universiteiten. Ik schreef een brief, met een cv en publicatielijst. Ik moest de belangrijkste publicaties opsturen. En ik verscheen voor een benoemingsadviescommissie die mij een uur ondervroeg over mijn kwaliteiten, ambities en dilemma's. De commissie bestond uit de hoogleraren prof.dr. U. Rosenthal (Leiden), prof.dr. A. Hoogerwerf (Twente), prof.mr. dr. I. Snellen (EUR), prof.dr. P. Storm (OU), prof.dr. H. de Wolff (OU), prof.dr. A. Wattel (OU; vz.) en de medewerker drs. J. Baak.

ⁱⁱ Mijn actieve arbeidzaam leven op de OU beslaat de periode 1987-2010, met een symbolisch hoogleraarschap gedurende drie jaar daarna. Mijn periode als bijzonder hoogleraar en honorair hoogleraar bij de Universiteit Maastricht beslaat het tijdvak 1991-2018.

De OU-periode betreft in totaal het meer dan 25 jaar hoogleraarschap en de invulling daarvan in de vorm van a) het interimdekaanschap in meerdere perioden, alsmede een rol als b) programmaleider, c) lid van de programmacommissie bedrijfs- en bestuurswetenschappen, d) lid van de onderwijscommissie, e) lid van het college van hoogleraren, f) lid van de examencommissie, g) deelnemer aan visitaties, h) vertegenwoordiger van de OU binnen de VSNU en de Vereniging voor Bestuurskunde, i) deelnemer aan een conferentie in Lissabon over visiteren in een landenvergelijkend perspectief, j) auteur van cursusteksten, k) oprichter van CELS (een samenwerkingsverband voor onderzoek van de OU en UM); l) promotor van een aantal promovendi.ⁱⁱⁱ Kortom, wat niet?

Daarnaast heb ik ervaring opgedaan als voorzitter van een midterm review van de opleiding Bestuurskunde aan de Erasmusuniversiteit, was ik voorzitter van een visitatie van hbo-opleidingen bestuurskunde en overheidsmanagement, en voorzitter van visitatiecommissies van universitaire opleidingen in de politieke wetenschappen aan vier Vlaamse universiteiten.

ⁱⁱⁱ Zoals Godfried Leibbrandt, Bauke de Haan, David van Ooijen, Hans Krosse, Chris van Seventer, Cees Datema, Thijs Wöltgens, Theo Bovens, Sander van den Eijnden, Anja Oskamp, Arent van der Feltz. .

^{iv} Jo Ritzen.

^v Zoals onder meer de hoogleraren Tony Wattel, Frits Stroink, Kasper Boon, Ron Tuninga, Ben Sloot, Jan Reintjes, Frans Tonnaer, Jan van der Dussen.

^{vi} Ik ben zelf altijd onderzoek blijven verrichten, deels binnen het kader van CELS. Dat gold bij voorbeeld ook voor een hoogleraar als de natuurkundige prof.dr. Wim de Jeu.

^{vii} Tot de studiebegeleiders uit de eerste vijftien jaar van de OU behoorden bekende personen zoals enkele auteurs van romans of ander werk en medewerkers die later carrière gemaakt hebben aan een reguliere universiteit.

^{viii} De noodzaak tot fusie is nooit in externe visitaties bepleit noch voldoende onderbouwd maar dat terzijde. Een voorbeeld van een fusie is de overgang van de afzonderlijke studies economie, bedrijfskunde en bestuurskunde in managementwetenschappen. Metaforisch gezien: drie paar schoenen werden ingeruild voor één paar nieuwe. Maar waarom? Een eerste verklaring is dat de studentenaantallen terugliepen en daarmee het budget voor de OU als geheel kromp. Een tweede verklaring ligt hierin dat de centrale bestuurder (Datema) geen voldoende geloof meer hechtte aan de bereidheid van de Haagse politici om bestaande studierichtingen te blijven financieren. Officieel werd dit nooit als argument opgevoerd.

^{ix} Pikant detail: Thijs Wöltgens kreeg van mij een ontwerp voor wat een proefschrift van zijn hand zou kunnen worden. Onderwerp: de fractieleider.